

Jeroen Wiedenhof

Grammatica
van het Mandarijn

UITGEVERIJ BULAAQ · AMSTERDAM

De auteur verwelkomt opmerkingen en aanvullingen op dit boek via
www.wiedenhof.nl/ul/tk/pbl/gmd
Op deze website is eveneens extra informatie en materiaal te vinden.

1e druk 2004
2e druk 2006
3e herziene druk 2012
4e herziene druk 2015
5e druk 2019

© 2004, 2006, 2012, 2015, 2019 tekst, grafieken en illustraties Jeroen Wiedenhof en Uitgeverij Bulaaq
Omslagillustratie Vincent Mentzel, Rotterdam
Omslagontwerp Marjo Starink, Amsterdam
Tekstverzorging en lay-out binnenwerk Henk Pel, Zeist
Kaartwerk UvA-Kaartenmakers, Amsterdam

ISBN 978 90 5460 182 1 / NUR 630

Verspreiding in België EPO | www.epo.be

Uitgeverij Bulaaq | www.bulaaq.nl

Inhoud

Symbolen, afkortingen en andere conventies	xii
Ten geleide	xix
1 Het Mandarijn	1
1.1 Het Mandarijn en de andere Chinese talen	1
1.2 Het Chinees en de omringende talen	2
1.3 Het Mandarijn als standaardtaal	4
1.4 Is het Mandarijn een moeilijke taal?	5
1.5 Namen voor het Mandarijn	7
1.6 De beschrijving van het Mandarijn	8
2 Klankleer	11
2.1 Spraak en transcriptie	11
2.2 Tonen	12
2.2.1 De tonen van het Mandarijn	13
2.2.2 De neutrale toon	18
2.2.3 De transcriptie van tonen	20
2.2.4 Sandhi en neutralisatie van tonen	21
2.3 Medeklinkers, halfklinkers, klinkers en lettergrepen	28
2.4 Beginklanken en tussenklanken	29
2.4.1 Medeklinkers per articulator en articulatieplaats	32
2.4.2 Medeklinkers per articulatiwijze	33
2.5 Eindklanken	35
2.5.1 a-klanken	36
2.5.2 e-klanken	36
2.5.3 i-klanken	37
2.5.4 De zeven zoemklanken: alveolare en retroflexe <i>-i</i>	38
2.5.5 o-klanken	39
2.5.6 oe-klanken	39
2.5.7 ü-klanken	40
2.6 Uitspraak en spelling van lettergrepen beginnend met <i>i</i> , <i>ü</i> en <i>u</i>	41
2.7 De slotklank <i>-r</i>	43
2.7.1 Geen sandhi	44

2.7.2	Wegvallen van <i>-n</i> en <i>-i</i> na een klinker	45
2.7.3	Nasalisatie van de eindklank bij wegvallen van de slotklank <i>-ng</i>	46
2.7.4	Invoeging van schwa na hoge klinkers	47
2.7.5	Invoeging van schwa bij zoemklanken	47
2.8	Foneeminventaris	48
2.8.1	Tonemen	49
2.8.2	Medeklinkers	51
2.8.3	Klinkers	54
2.9	Het samengaan van klanken: sandhi en neutralisatie	60
2.9.1	Stemhebbende obstruenten	60
2.9.2	Neutralisatie van klinkers	60
2.10	Prosodie	60
2.11	De uitspraak van het Pekinees plat	62
3	Onderschikking	65
3.1	De onderschikkende constructie	65
3.2	Het partikel <i>de</i>	66
3.3	Onderschikking met en zonder <i>de</i>	67
3.4	Bepaling en kern	68
3.5	Soorten bepalingen	71
3.6	Langere bepalingen	73
3.7	Onderschikking zonder genoemde kern	75
3.8	Definitie van zelfstandig naamwoord en werkwoord	76
4	Naamwoorden	79
4.1	Naamwoord en naamwoordelijke woordgroep	79
4.2	Persoonsnamen	81
4.3	Verwantschapstermen	85
4.4	Voornaamwoorden	90
4.4.1	Persoonlijke voornaamwoorden	91
4.4.2	Aanwijzende voornaamwoorden	97
4.4.3	‘Waarom’ en ‘hoezo’	103
5	Werkwoorden	105
5.1	Werkwoord en predikaat	105
5.2	Zin en werkwoord	106
5.2.1	Subject, topic en object	106
5.2.2	Transitieve werkwoorden	110
5.3	De presentatieve constructie	114
5.4	Bijwerkwoorden	117
5.5	Causatieve constructies met <i>jiào</i> ‘roepen’ en <i>ràng</i> ‘laten’	125

5.6	<i>wèn</i> ‘vragen’ en <i>qǐng</i> ‘verzoeken’	130
5.7	Constructies van <i>gěi</i> ‘geven’ met een tweede werkwoord	132
5.8	Passieve constructies met <i>bèi</i>	135
5.9	De pretransitieve constructie	138
5.10	Progressief aspect met <i>zài</i> : ‘ bezig zijn’	143
5.11	Hulpwerkwoorden	144
5.11.1	Kunnen	146
5.11.2	Willen en moeten	149
5.12	<i>shì</i> ‘zijn’	155
5.13	<i>yǒu</i> ‘er zijn’	158
6	Eigenschappen en toestanden	161
6.1	Bijvoeglijke naamwoorden	161
6.2	Eigenschap en vergelijking	162
6.3	Vergelijking met andere zaken	166
6.4	Bijwoorden, vrije bijwoorden en voegwoorden	168
6.5	Bijwoordelijk predikaat	171
7	Ontkenningen en vragen	177
7.1	Ontkenningen	177
7.1.1	<i>bù</i> ‘niet’	177
7.1.2	<i>bú</i> ‘niet zijn’	178
7.1.3	<i>méi</i> ‘er niet zijn’	180
7.2	Vragen	183
7.2.1	Het vraagpartikel <i>ma</i>	184
7.2.2	Reduplicatievragen	187
7.2.3	Het gebruik van vragende voornaamwoorden	189
8	Tijd, aspect en modaliteit	193
8.1	Taal en tijd	193
8.1.1	<i>le</i> : perfectief aspect	194
8.1.2	<i>guo</i> ~ <i>guò</i> : ervaringsaspect	200
8.1.3	<i>zhe</i> : duratief aspect	203
8.1.4	<i>laide</i> ~ <i>laizhe</i> : opfrissend aspect	206
8.1.5	<i>de</i> : situationeel aspect	207
8.2	Modaliteit	212
8.2.1	<i>ba</i> : suggestie	212
8.2.2	<i>a</i> : verwachte voortzetting	214
8.2.3	<i>bei</i> : geringe betrokkenheid	216
8.2.4	<i>ne</i> : relevantie	217

9 Tellen en sorteren	221
9.1 Telwoorden	222
9.1.1 Gehele getallen	222
9.1.2 <i>yī</i> ‘één’ en <i>yí</i> ‘een’	224
9.1.3 <i>yí</i> ‘één exemplaar’, <i>liǎ</i> ‘twee exemplaren’ en <i>sā</i> ‘drie exemplaren’	227
9.1.4 Rangtelwoorden	228
9.1.5 Vragende telwoorden	230
9.1.6 Delen, breuken en decimalen	231
9.2 Andere telwijzen	232
9.3 Maatwoorden	237
9.3.1 Betekenis en syntaxis van maatwoorden	240
9.3.2 Lijst van maatwoorden	243
9.3.3 <i>èr</i> ‘twee’ en <i>liǎng</i> ‘stel, paar’	247
9.3.4 Tijdmeting	249
9.3.5 Maten en gewichten	254
10 Morfologie	257
10.1 Morfologie in het Mandarijn	257
10.1.1 Lexicon, syntaxis en morfologie	257
10.1.2 Vrije en gebonden morfemen	258
10.1.3 Karakters, lettergrepen en morfemen	260
10.2 Naamwoorden	265
10.2.1 Prefixen	265
10.2.2 Suffixen	267
10.2.3 Plaatsuitdrukkingen	275
10.3 Vorming van bijwoorden met <i>shì</i> ‘zijn’ en <i>yǒu</i> ‘er zijn’	275
10.4 Resultatieve werkwoorden	278
10.5 Reduplicatie	282
10.5.1 Werkwoorden	282
10.5.2 Bijvoeglijke naamwoorden	284
10.5.3 Maatwoorden	285
10.5.4 Verwantschapstermen en familietaal	285
10.5.5 Kindertonen	286
11 Functiewoorden	289
12 Het Chinese schrift	323
12.1 Archeologie	323
12.2 Het keizerrijk	324

12.3	Eigenschappen van het Chinese schrift	326
12.3.1	Grafische vorm	328
12.3.2	Taal en schrift	334
12.3.3	六書 <i>liù shū</i> ‘de zes categorieën van het schrift’	340
12.3.4	Statistiek	342
12.4	De classificatie van karakters	346
12.4.1	Radicalen	347
12.4.2	Andere grafische classificaties	352
12.5	Nieuwe ontwikkelingen	354
12.5.1	Schrijfhervormingen	354
12.5.2	De digitale revolutie	361
Appendix A	Het internationale fonetische alfabet	367
Appendix B	Inventaris van lettergrepen in Pinyin	368
Appendix C	Fonologische inventaris van het Mandarijn van Peking	370
Appendix D	Transcriptiesystemen	372
Glossarium		387
Verwijzingen		401
Register		419

Figuren en tabellen

Figuur	1.1	Talen in China	schutbladen voor en achter
Tabel	1.2	Chinese taalnamen	6
Tabel	2.1	Minimale contrasten in het Nederlands en het Mandarijn	12
Figuur	2.2	De tonen van het Mandarijn van Peking in hun citeeruitspraak	14
Tabel	2.3	Namen en nummers in de traditionele analyse van Chinese tonen	17
Tabel	2.4	Namen voor de tonen van het Mandarijn van Peking	17
Figuur	2.5	Pekinese tonen weergegeven als toonletters	18
Figuur	2.6	De toonhoogte van de neutrale toon	19
Figuur	2.7	Toonsandhi met de derde toon	23
Figuur	2.8	Facultatieve toonsandhi	24
Tabel	2.9	Lexicale toonsandhi	27
Tabel	2.10	De Mandarijnse lettergreep	29
Tabel	2.11	Inventaris van medeklinkers en halfklinkers	30
Figuur	2.12	Spraakorganen en spraakklanken	30
Tabel	2.13	Tonemen en hun kenmerken	50
Tabel	2.14	Medeklinkerfonemen en hun kenmerken	51
Tabel	2.15	Enkelvoudige klinkers die als eindklank <i>-e</i> [ʏΛ] herkend worden	56
Tabel	2.16	Klinkerfonemen en hun kenmerken	58

Tabel	2.17	Fonologische analyse van de eindklanken	59
Figuur	2.18	Prosodie	61
Tabel	3.1	Onderschikking	65
Figuur	4.1	Persoonsnamen in een Chinees telefoonboek	82
Figuur	4.2	Chinees-Nederlandse familienamen	84
Tabel	4.3	Verwantschapstermen	86
Tabel	4.4	Persoonlijke voornaamwoorden	96
Tabel	4.5	Aanwijzende voornaamwoorden: wezens, dingen, zaken	96
Tabel	4.6	Aanwijzende voornaamwoorden: plaats	97
Tabel	4.7	Aanwijzende voornaamwoorden: wijze	99
Tabel	5.1	Bijwerkwoorden	118-119
Tabel	5.2	Aanduiding van afstanden met <i>lí</i> ‘verwijderd van’	123
Figuur	5.3	Voorrangsbord in Hongkong	126
Tabel	5.4	Causatieve constructies met <i>jiào</i> ‘roepen’ en <i>ràng</i> ‘laten’	128
Tabel	5.5	Passieve constructies met <i>bèi</i>	136
Tabel	5.6	Syntactische constellaties voor <i>Wó yǐjīng bǎ ānmián yào gěi tā chī wán le.</i>	142
Tabel	5.7	Hulpwerkwoorden	145
Figuur	6.1	Goed, beter, best	163
Tabel	6.2	Bijwoorden, vrije bijwoorden en voegwoorden	168
Tabel	6.3	Voorzinnen en nazinnen	169
Tabel	6.4	Temporele constellaties voor <i>Wǒmen chī de hěn kāixīn.</i> en <i>Shuō de qīngchū.</i>	174
Figuur	8.1	Twee aspectspartikels	202
Tabel	8.2	Funcities van het partikel <i>de</i>	211
Tabel	9.1	Hoofdtelwoorden	223
Tabel	9.2	Machten van tien in het Mandarijn en in het Nederlands	223
Tabel	9.3	De tien stammen en de twaalf takken	234
Tabel	9.4	Het cyclische talstelsel	234
Figuur	9.5	Chinees en Arabische cijfers op het etiket van een fles Èrguōtóu	235
Tabel	9.6	Chinees notatiesystemen voor cijfers	236
Tabel	9.7	Vaak gebruikte tijdsuitdrukkingen	249
Tabel	9.8	De dagen van de week	252
Tabel	9.9	Voorafgaande, huidige en komende perioden	253
Tabel	9.10	Eenheden in het marktstelsel en in het metrieke stelsel	255
Tabel	9.11	Andere vaak gebruikte eenheden	256

Figuur	10.1	Gebonden morfemen in Chinese woordenboeken	264
Tabel	10.2	Plaatsuitdrukkingen	276
Tabel	10.3	Bijwoorden met en zonder <i>shi</i> ‘zijn’ en <i>yǒu</i> ‘er zijn’	277
Figuur	12.1	Orakelbottenschrift	322
Figuur	12.2	Het schrift van Qin 秦	325
Figuur	12.3	Klerkenschrift op bamboe latjes	327
Figuur	12.4	Traditionele schriftstijlen	327
Tabel	12.5	Principes voor de schrijfolgorde van strepen binnen een karakter	329
Figuur	12.6	Schrijfwijze van de karakters 椒 <i>jiāo</i> ‘peper’ en 疆 <i>jiāng</i> ‘grens’	330
Figuur	12.7	Modern handschrift, vereenvoudigde karakters in viltstift	331
Figuur	12.8	Modern handschrift, traditionele karakters in balpen	331
Figuur	12.9	Penvoering: penseel tegenover vulpen	332
Tabel	12.10	De uitspraak van Latijnse letters	333
Tabel	12.11	Chinese leestekens	333
Figuur	12.12	Fantasiekarakters: artistieke toepassing van een productief principe	336
Tabel	12.13	Aantallen karakters door de eeuwen heen	343
Tabel	12.14	Frequentie van karakters en hun aandeel in moderne teksten	345
Tabel	12.15	Lijst van 214 traditionele radicalen	348
Figuur	12.16	Het opzoeken van een karakter met behulp van radicalen	350
Figuur	12.17	Andere grafische classificatiesystemen	353
Tabel	12.18	Periodes in de invoering van vereenvoudigde karakters	355
Tabel	12.19	Enkele principes bij het vereenvoudigen van Chinese karakters	357
Tabel	12.20	Aantal strepen per karakter in traditioneel en vereenvoudigd schrift	358
Tabel	12.21	Schrijfhervorming: minder strepen, meer gelijkenissen	359
Figuur	12.22	Karakter-software: invoermethode in Pinyin-transcriptie	364
Figuur	12.23	Toetsenbord voor Chinese invoermethoden	364
Figuur	12.24	Handgeschreven digitale invoer	365

1 Het Mandarijn

1.1 Het Mandarijn en de andere Chinese talen

Het Mandarijn is een van de meest gesproken talen ter wereld, naast het Engels, het Spaans en het Hindi. Officieel geldt het Mandarijn als standaardtaal in China, op Taiwan (Táiwān 台灣) en in Singapore. Aan het begin van de eenentwintigste eeuw spraken naar schatting 867 miljoen mensen in China en 6,8 miljoen mensen buiten China het Mandarijn als eerste taal (*Ethnologue* 2002). De laatste decennia heeft het Mandarijn ook als tweede taal veel prestige gewonnen, met name in Chinese gemeenschappen in Azië en in de rest van de wereld.

In China zelf zijn de sprekers van het Mandarijn verspreid over een groot gebied, van de grens met Korea in het noordoosten tot 4000 km zuidelijker in de provincie Yúnnán. Op de taalkaart in figuur 1.1 (zie de schutbladen) zijn de Mandarijnse gebieden met groentinten weergegeven. De westelijke uitlopers in Xīnjiāng dateren van de tweede helft van de twintigste eeuw; de sprekers van het Mandarijn zijn daar in de steden geconcentreerd. Het kerngebied, de Noord-Chinese laagvlakte, is voor verkeersverbindingen veel toegankelijker dan de rest van China. Veel dialecten van het Mandarijn zijn daardoor onderling goed verstaanbaar. In Zuid- en Zuidoost-China zijn de taal- en dialectgemeenschappen kleiner en diverser vanwege de ontoegankelijkheid van het terrein. Naast het Mandarijn onderscheidt men van het noorden naar het zuiden het Wú 吳, het Gàn 贛, het Xiāng 湘, het Mǐn 閩, het Hakka 客家 en het Yuè 粵. Deze zeven Chinese talen vormen samen de SINITISCHE taalgroep.

Zie voor een overzicht van de historische verbanden en verschillen tussen de Sinitische talen Norman (1988: 181-190, 210-214) en Chappell (2001: 3-19).

De verschillende Chinese talen worden in het Mandarijn aangeduid als *fāngyán* 方言 ‘streektaal’. Inderdaad zijn de Chinese streektalen echte talen in de zin dat ze onderling niet verstaanbaar zijn. Gezien de culturele verbondenheid tussen de sprekers wordt *fāngyán* ook als ‘dialect’ vertaald, ook al komt daarmee de aard van de onderlinge verschillen niet tot zijn recht. Binnen elke streektaal afzonderlijk kunnen wel degelijk regionale dialectgroepen en lokale dialecten worden onderscheiden. In zuidelijke streektalen zoals het Yuè kunnen de verschillen tussen lokale dialecten zo groot zijn dat ze onderling niet of nauwelijks verstaanbaar zijn, en daarmee aparte talen worden.

Het Wú is de taal van de provincies Zhèjiāng 浙江 en Jiāngsū 江蘇 ten zuiden van de monding van de Yangzi-rivier, en van de havenstad Shànghǎi 上海. Grote groepen Chinezen in Nederland spreken zuidelijke varianten van deze Wú-talen, zoals de dialecten van Qīngtián 青田 en Ruìān 瑞安 bij de stad Wēnzhōu 溫州.

Het Gàn wordt gesproken in de provincie Jiāngxī 江西 en in het oostelijke gedeelte van de provincie Húnán 湖南. Het Xiāng is de taal van westelijk Húnán. Deze twee Chinese talen zijn nog slechts summier in kaart gebracht. Ze worden buiten China nauwelijks gesproken.

Het Mǐn is de taal van de kustprovincie Fújiàn 福建 en het daartegenover gelegen eiland Taiwan. Het wordt ook gesproken op het eiland Hǎinán 海南 en in veel Chinese gemeenschappen in Zuidoost-Azië. Chinese leenwoorden in het Nederlands, zoals *bami* en *thee*, zijn voor het merendeel afkomstig uit het Mǐn. Als moedertaal van veel Chinezen in voormalig Nederlands-Indië werd het Mǐn vroeger *Hokkian-dialect* genoemd, naar de inheemse benaming van de provincie Fújiàn. De huidige generatie van deze groep Chinezen in Nederland is Nederlandstalig.

De term Hakka is van oorsprong een Kantonees benaming, *haakgā* 客家 ‘gastfamilies’, die verwees naar de immigrantenstatus van deze sprekers in het Yuè-gebied. De Hakka’s worden ook Kèjiā genoemd, naar de overeenkomstige Mandarijnse term. Hakka wordt gesproken in het noordelijk deel van de provincie Guǎngdōng 廣東 en een groot aantal geïsoleerde taalgemeenschappen in Zuid-China. De Hakka-sprekers in Nederland zijn vooral afkomstig uit Suriname.

Het Yuè is buiten China verreweg de meest gesproken Chinese taal. De Yuè-dialecten van Hongkong (Xiānggǎng 香港) en Kanton (Guǎngzhōu 廣州) verschillen onderling minimaal en worden beide Kantonees genoemd. Het Kantonees geldt als officieuze standaard van het Yuè, dat wil zeggen als norm waar sprekers van andere Yuè-dialecten zich op richten. Onder de Chinezen in Nederland is het Kantonees een van de belangrijkste talen.

1.2 Het Chinees en de omringende talen

Over de hechte verwantschap tussen de zeven Sinitische talen bestaat geen twijfel, ook al zijn veel details over de samenhang tussen deze talen en hun dialecten nog onbekend. Taal wordt van de ene generatie sprekers aan de volgende doorgegeven en verandert daarbij voortdurend. De ontstane verschillen leiden geleidelijk tot nieuwe dialecten en nieuwe talen. De behouden overeenkomsten heten GENETISCHE verbanden, en duiden op een gemeenschappelijke herkomst.

De aard van de verwantschap tussen de Sinitische taalgroep en andere talen in Azië staat voortdurend ter discussie. Men is lang uitgegaan van een Sino-Tibetaanse taalfamilie bestaande uit een Sinitische tak en een Tibeto-Birmaanse tak. Maar er is ook een overkoepelende Tibeto-Birmaanse taalfamilie voorgesteld met daarin een Si-

no-Bodische taalgroep, waarbinnen zich de Sinitische talen op hun beurt als noord-oostelijke tak afsplitsen. Beide hypothesen omvatten talen uit een groot deel van het Oost-Aziatische continent, van Noord-India tot Noord-China.

Zie voor discussie over de status van de Sino-Tibetaanse taalfamilie Van Driem (1997), Matisoff (2000), Beckwith (2002, 2006).

Korea, Japan, Vietnam, Centraal-Azië, Mongolië en Mantsjoerije hebben vele eeuwen in de culturele invloedssfeer van China gelegen. In de talen van deze streken zijn dan ook bijzonder veel leenwoorden van Chinese oorsprong terug te vinden. De aanwezigheid van leenwoorden is van weinig structureel belang: de Chinese woordenschat is in de meeste van deze talen ingekapseld binnen de eigen klankleer en grammatika. In genetisch opzicht hebben deze talen niets met het Chinees gemeen. Het Koreaans en het Japans zijn elkaars verre verwanten binnen de Altaïsche taalfamilie, waartoe ook het Mongools en het Mantsjoe behoren. Het Vietnamees wordt gerekend tot de Viet-Muong talen van de Austro-Aziatische taalfamilie, die verspreid zijn over Zuidoost-Azië.

In het Koreaans, het Japans en het Vietnamees is het Chinese aandeel in het lexicon erg groot. Sino-Koreaanse, Sino-Japanse en Sino-Vietnamese leenwoorden zijn van grote betekenis voor de reconstructie van oudere Chinese taalfasen. In deze woordenschat zijn vormen bewaard die in het Chinees niet langer bestaan; bovendien zijn de ontleningen meestal goed te dateren.

Het contact tussen deze talen is geen eenrichtingsverkeer gebleven. Het Chinees heeft sinds het eind van de negentiende eeuw een groot aantal Japanse uitdrukkingen overgenomen, vooral op het gebied van techniek, wetenschap en politiek. Veel van deze termen zijn nog steeds alledaagse woorden, zoals *yánsuān* 鹽酸 ‘zoutzuur’ < Japans *ensan*; *shénjīng* 神經 ‘zenuw’ < Japans *sinkei*; en *zhímíndì* 殖民地 ‘kolonie’ < Japans *shokuminchi*. In het laatste voorbeeld was het Japanse woord op zijn beurt ontleend aan de Nederlandse term *volksplanting* (Kuiper 1993: 117).

Voor de taalsituatie in de traditionele Chinese invloedssfeer is ook de verbreiding van het Chinese schrift (hoofdstuk 12) van grote betekenis geweest. In de noordelijke grensstreken raakte het karakterschrift vanaf de derde eeuw bekend, eerst in Korea en daarna tot in Japan. In Vietnam dateert het gebruik van Chinese karakters al van de tweede eeuw voor onze jaartelling. Door de eeuwen heen zijn op verschillende plaatsen in Azië schriften in Chinese stijl ontworpen. Een van de bekendste voorbeelden hiervan is het complexe Tangoet- of Xixia 西夏-schrift uit de elfde en twaalfde eeuw.

De meeste van deze schriften zijn in onbruik geraakt. Tegenwoordig worden naast het Chinees alleen het Japans en het Koreaans nog gedeeltelijk in het Chinese schrift geschreven. Uit het Japanse gebruik om met Chinese karakters de klanken van Japanse woorden te spellen ontstonden twee lettergreepschriften, *hiragana* 平仮名 en *katakana* 片仮名. Het moderne Japans wordt geschreven in een combinatie van deze lettergreepschriften met Chinese karakters, *kanji* 漢字 genaamd. Voor het Koreaans is in de jaren 1440-1446 een inheems lettergreepschrift ontworpen, het *han'gŭl*.

Het Koreaans wordt tegenwoordig grotendeels in *han'gŭl* geschreven, waarbij afhankelijk van stijl en doelgroep meer of minder Chinese karakters zijn gebruikt; deze karakters heten in het Koreaans *hanja* 漢字.

1.3 Het Mandarijn als standaardtaal

De term *Guānhuà* 官話 ‘Mandarijn’ is sinds het einde van de zestiende eeuw bekend als aanduiding van een gesproken standaardtaal die werd gebruikt en uitgedragen door bestuursambtenaren. Oorspronkelijk was dit de taal van het gebied rond de keizerlijke hoofdstad Nanking. Hoewel de Míng-dynastie (1368-1644) het hof al in 1421 van Nanking naar Peking verplaatste, bleef het Nankinese spraakgebruik nog vele eeuwen als de nette standaard gelden. Toen de Qīng-dynastie (1644-1911) de noordelijke hoofdstad handhaafde, kreeg het Pekinees steeds meer prestige. Sinds het midden van de negentiende eeuw is de taal van Peking de beschaafde norm voor het Mandarijn geworden.

Het Mandarijn werd gesproken door ambtenaren die schriftelijk alleen in het Klassiek Chinees met elkaar communiceerden. Deze spreektaal was vooral een sociale norm zonder officiële voorschriften. Zie Norman (1988: 133-135) voor meer achtergrond en Coblin (2000) over de verschuiving van de regionale basis van het prestige-dialect, van Nanking (Nánjīng 南京, letterlijk ‘zuidelijke hoofdstad’) naar Peking (Běijīng 北京 ‘noordelijke hoofdstad’).

Na de val van het keizerrijk en de stichting van de Republiek China in 1912 liepen pogingen om de taal van de hoofdstad Peking tot officiële standaard te verheffen in eerste instantie spaak. In 1919 werd als politiek compromis een kunstmatige uitspraaknorm gecreëerd die niet op één bestaande taal was gebaseerd en mede daardoor gedoemd was te mislukken. Sinds 1932 wordt als uitspraaknorm van *Guóyǔ* 國語 ‘de nationale taal’ het Pekinees aangehouden. In Taiwan is het gebruik van de term *Guóyǔ* vrij algemeen. In de Chinese Volksrepubliek wordt sinds de jaren 1950 de standaardtaal officieel *Pǔtōnghuà* 普通話 genoemd, letterlijk ‘gewone taal’, maar ook hier duiden met name tweede-taalsprekers het Mandarijn nog vaak als *Guóyǔ* aan.

Voor gesproken gebruik kan de notie van een standaardtaal niet meer zijn dan een kunstmatige norm. Een van de redenen hiervoor is dat natuurlijke talen voortdurend veranderen, zodat een beschreven standaard binnen de kortste tijd als verouderd wordt ervaren. In het Chinese geval is de standaardnorm bovendien deels op de schrijftaal gebaseerd. De volgende definitie is afkomstig uit een toonaangevend Chinees woordenboek:

- 1.1 *Pǔtōnghuà*, de moderne Chinese standaardtaal, met de fonologie van het Pekinees als uitspraaknorm, het Noord-Chinees als basisdialect en representatieve werken in de moderne schrijftaal als grammaticale norm. (Cídiǎn 2003: 989)

Opmerkelijk genoeg dient dus een schriftelijke norm als basis voor de grammatica, ook al is de schriftelijke traditie zelf weer terug te voeren op de spreektaal. In Taiwan vindt men vrijwel gelijkkluidende omschrijvingen voor *Guóyǔ*; in Singapore wordt dezelfde standaard aangeduid als *Huáyǔ* 華語. Andere namen voor het Mandarijn worden behandeld in § 1.5.

Hoewel het dialect van Peking sinds 1932 als standaard voor heel China geldt, zijn de praktische gevolgen niet overal gelijk. Voor sprekers van Mandarijnse dialecten geldt de standaardtaal als beschaafde norm waar men het eigen taalgebruik naar kan richten, maar voor sprekers van de andere Chinese talen (§ 1.1) is het Mandarijn van Peking een tweede taal. Ook Tibetanen, Oeigoeren en andere sprekers van niet-Chinese talen in China leren het Mandarijn van Peking op school als tweede taal.

In de huidige situatie is niet alleen het gesproken Mandarijn van Peking als standaardtaal gevestigd, ook de schriftelijke tegenhanger is algemeen als norm geaccepteerd. Deze ontwikkeling is opmerkelijk omdat het Klassiek Chinees in de voorafgaande eeuwen steeds als geschreven norm gegolden had. Hoewel zich in China wel een informele spreektaalliteratuur ontwikkelde, werden serieuze teksten gedurende twee millennia uitsluitend in het Klassiek Chinees geschreven. Aan deze status van het Klassiek Chinees kwam een einde tijdens de sociale, politieke en culturele omwentelingen aan het begin van de twintigste eeuw. Sinds 1917 is het Klassiek Chinees geleidelijk vervangen door een moderne schrijftaal, het *Báihuà* 白話, letterlijk ‘witte spraak’, en vandaar ‘doorzichtig taalgebruik, alledaags spraakgebruik’. Ondanks de naam is het *Báihuà* geen vorm van gesproken Chinees: het is de geschreven norm die sinds de jaren 1920 op Chinese scholen wordt onderwezen. Het *Báihuà* is grotendeels op het Mandarijn van Peking gebaseerd, maar bevat ook veel uitdrukkingen en constructies uit het klassieke register.

1.4 Is het Mandarijn een moeilijke taal?

Of het Mandarijn als een moeilijke taal wordt ervaren hangt vaak af van het uitgangspunt, dat wil zeggen van de eigen moedertaal. Sprekers van het Nederlands zullen bij het leren van het Mandarijn andere problemen tegenkomen dan sprekers van het Russisch of het Japans. Tegelijkertijd zullen voor sprekers van het Nederlands weer andere aspecten van het Mandarijn eenvoudig zijn dan voor Russische en Japanse sprekers.

Vanuit het Nederlands gedacht is het toonsysteem van het Mandarijn een onbekend verschijnsel. Daarnaast kunnen ook aspecten van de Chinese zinsbouw lastig zijn. Zo ontbreekt voor het Nederlandse taalgevoel in veel Mandarijnse zinnen het subject. Persoonlijke voornaamwoorden (‘ik’, ‘zij’, ‘jullie’) worden schaars gebruikt, en de manier waarop een persoon wordt aangeduid is vaker dan in het Nederlands afhankelijk van de sociale verhouding tussen die persoon en de spreker. Voor de be-

Tabel 1.2 Chinese taalnamen

Term	Vertaling	Toelichting
<i>Báihuà</i> 白話	moderne schrijftaal	De primair op het Mandarijn van Peking gebaseerde Chinese schrijftaal.
<i>Běijīnghuà</i> 北京話	Pekinees	De taal van Peking.
<i>Guānhuà</i> 官話	Mandarijn	Taalkundige term voor de Noord-Chinese dialecten, verspreid van de Amoer in Noordoost-China tot de provincie Yúnnán in het zuiden, en met westelijke uitlopers in Gānsu en Xīnjiāng.
<i>Guóyǔ</i> 國語	standaard-Mandarijn	Letterlijk 'landstaal'; sinds het begin van de twintigste eeuw gebruikt als benaming van het Pekinees als standaardtaal. Thans in die betekenis vooral op Taiwan en door tweede-taalsprekers gebezigd.
<i>Hànyǔ</i> 漢語	Chinees	Letterlijk 'taal van de Hàn', naar de algemene etnische aanduiding voor Chinezen, <i>Hànzú</i> 漢族 'het Hàn-olk', ter onderscheiding van buurvolkeren in China. Sinds de jaren 1950 algemene aanduiding van de Sinitische talen. Oorspronkelijk als politieke en etnische term gebruikt, thans algemeen bekend.
<i>Huáwén</i> 華文	Chinees	Literaire term voor geschreven vormen van Chinees.
<i>Huáyǔ</i> 華語	standaard-Mandarijn	In Singapore gebezigde term voor het Mandarijn van Peking als standaardtaal.
<i>Pǔtōnghuà</i> 普通話	standaard-Mandarijn	Letterlijk 'algemene taal'. Aanduiding van het dialect van Peking als standaardtaal. Deze term verving in de jaren 1950 de tot dan toe gebruikelijke benaming <i>Guóyǔ</i> .
<i>Xiàndài Hànyǔ</i> 現代漢語	Modern Chinees	Educatieve en politieke term voor het standaard-Mandarijn.
<i>Zhōngguóhuà</i> 中國話	Chinees	Enigszins verouderde aanduiding voor elke vorm van gesproken Chinees.
<i>Zhōngwén</i> 中文	Chinees	Informeel en frequente aanduiding voor elke vorm van Chinees. In striktere zin vooral als aanduiding van het geschreven Chinees gebruikt.

heersing van het Mandarijn is gedegen kennis nodig van de belangrijkste grammaticale functiewoorden, waarvan de betekenissen in het Nederlands nauwelijks bestaan. Daarnaast vormt het Chinese schrift een fikse barrière: het herkennen en actief beheersen van 3500 karakters is een minimum voor het dagelijks gebruik. Wie het Mandarijn als tweede taal leert, kan het geschreven Chinees als derde taal ervaren. De moderne schrijftaal wijkt op veel punten af van het spraakgebruik en grijpt vaak terug op de woordenschat en de grammatica van het Klassiek Chinees, de traditionele Chinese schrijftaal.

Wat sprekers van het Nederlands vaak als gemakkelijk ervaren is dat het Mandarijn geen verbuigingen (*wolk, wolken*) of vervoegingen (*ik denk, jij denkt*) kent. Het soort betekenissen dat met zulke vormafleidingen wordt uitgedrukt verschilt sterk per taal. In het Nederlands treffen we onder andere getal, persoon, werkwoordstijd en trappen van vergelijking aan. Voor het Mandarijn zijn geen van deze betekenissen eenduidig te vertalen. Dat wil zeggen dat mogelijke vertalingen steeds betekenissen in zich bergen die door de Nederlandse uitdrukking niet wordt gedekt. Zo kan *wolk* worden vertaald met *yúncai*, maar heeft *yúncai* ook de betekenis van *wolken*. Een vertaling van *mooi* is *piàoliang*, maar *piàoliang* kan ook worden gebruikt wanneer het Nederlands *mooier* zou zeggen.

1.5 Namen voor het Mandarijn

Het *Guānhuà* 'Mandarijn' behoort in letterlijke zin toe aan de mandarijnen, de keizerlijke ambtenaren voor wie het Noord-Chinees als gemeenschappelijke taal van het bestuur diende (§ 1.3). In China wordt de term *Guānhuà* tegenwoordig vooral in taalkundige kringen gebezigd; in het Nederlands is *Mandarijn* als taalnaam algemener in gebruik.

De Nederlandse term *mandarijn* is via het Engels ontleend aan het Portugese *mandarim* 'hoge ambtenaar', dat zelf weer terug te voeren is op Sanskrit *mantrin* 'raadsheer', iemand die op de hoogte is van *mantra* 'heilige tekst'. Aangezien *Mandarijn* letterlijk 'taal der mandarijnen' betekent, zou men in het Nederlands als naam *Mandarijns* verwachten. Die term komt vooral in oudere werken voor, al dan niet met een hoofdletter gespeld ("het modern mandarijnsch", Mullie 1930-1933: I, vii; "het zoogen. Mandarijnsch", Lecoutere & Grootaers 1942: 58). Tegenwoordig is als taalnaam *Mandarijn*, met hoofdletter en zonder *-s(ch)*, algemeen in gebruik. Deze term weerspiegelt mogelijk het Engelse *Mandarin*, maar is waarschijnlijk begonnen als hypercorrectie, naar analogie van *Latijn* naast het onjuiste gebruik van *Latijns* als taalnaam.

In het Mandarijn zelf bestaan voor deze taal in zijn verschillende verschijningsvormen nog vele andere namen. De meest gebruikelijke termen staan in tabel 1.2. Zie voor een ander voorbeeld *Zhōngguowén* 'de Chinese taal' in zin 9.9.

1.6 De beschrijving van het Mandarijn

Voor het Mandarijn bestaat binnen en buiten China veel taalkundige belangstelling, zeker in vergelijking met de vele nog onbeschreven talen in de wereld. Er zijn overzichtsgrammatica's van het Mandarijn en het grote aantal sprekers zal de taal voorlopig voor uitsterven behoeden. Toch is de status van het Mandarijn als goed beschreven taal deels schijn. Net zoals bij andere talen met een letterkundige traditie blijft de kennis over de spreektaal ver achter bij de bestudering van geschreven bronnen. Voor de Chinese literatuur en voor de filologie vormen deze bronnen het natuurlijke uitgangspunt, maar voor een taalkundige benadering van een levende taal kan de literaire traditie het zicht belemmeren. Beschrijvingen van het Mandarijn richten zich vaak bewust of onbewust naar een geschreven norm die afwijkt van het alledaagse spraakgebruik. Gesproken zinnen van het volgende type worden bijvoorbeeld in veel Mandarijnse grammatica's buiten beschouwing gelaten:

- 1.2 Tā yùndòngyuán.
 3 sporter
 'Hij is een sporter.'

Hier fungeert *tā* 'hij' als subject, en is met het zelfstandig naamwoord *yùndòngyuán* 'sporter' een predikaat gevormd. In de geschreven taal luidt de zin: 他是運動員。 *Tā shì yùndòngyuán*. 'Hij is een sporter.', en dit type zinnen vindt men dan ook in alle beschrijvingen terug. Hoewel in zulke gevallen het gebruik van het werkwoord *shì* 'zijn' ook in de spreektaal volstrekt normaal is, behoort de variant zonder *shì* evenzeer tot de grammaticale beschrijving van het Mandarijn. Een ander voorbeeld is de vorm *bú* 'niet zijn, niet zo zijn' (§ 7.1.2), een veel voorkomende uitdrukking uit de spreektaal die niet wordt geschreven, en daarom in de regel ook niet wordt beschreven.

Zie over het aanleggen en gebruiken van corpora van spontaan gesproken materiaal ook Wiedenhoef (1995: 1-2, 1999), Sakel & Everett (2012) en Aikhenvald (2015: 20-29).

In China zelf begint de grammaticale traditie in 1898, met de publicatie van 馬氏文通 *Mǎ Shì Wén Tōng* ('Het begrip van teksten volgens Mǎ') van de hand van Mǎ Jiànzhōng 馬建忠 (1845-1900). Dit is een door de Latijnse grammatica geïnspireerde beschrijving van het Klassiek Chinees, het schriftelijke medium dat toen nog als de enige echte Chinese taal werd beschouwd (zie § 1.3). Na de Literaire Revolutie van 1917 ontstond er ook in de taalkunde meer aandacht voor de spreektaal. Vanaf het midden van de twintigste eeuw verschenen diepgaande grammaticale studies over het Chinees van de hand van taalkundigen zoals Lí Jīnxī 黎錦熙 (1890-1978), Wáng Lì 王力 (1900-1986) en Lǚ Shūxiāng 呂叔湘 (1904-1998).

Voor de beschrijving van het Mandarijn is baanbrekend werk verricht door Yuen Ren Chao 趙元任 (Zhào Yuánrèn, 1892-1982), wiens grammatica van het Mandarijn vrijwel uitsluitend op de spreektaal is gebaseerd. Hoewel hij het werk in 1968 publi-

ceerde, beschrijft het vooral het spraakgebruik uit zijn jonge jaren, in de eerste helft van de twintigste eeuw. Dankzij Chao's scherpe taalgevoel is deze grammatica nog altijd een van de meest uitgebreide en betrouwbare bronnen over het Mandarijn.

Algemene Chinese woordenboeken die zich volledig op het alledaagse spraakgebruik richten blijven een zeldzaamheid. Een vroeg voorbeeld is Walter C. Hilliers *English-Chinese dictionary of Peking colloquial*, dat dateert uit 1910, maar tot in de jaren 1950 is herdrukt (Hillier 1953). Het Amerikaanse leger deed in de jaren 1940 grote investeringen in praktische taaltrainingen. Dit resulteerde onder meer in de *Dictionary of spoken Chinese*, die in 1945 als interne publicatie van het War Department verscheen. De herziene versie is onder dezelfde titel uitgegeven door het Far Eastern Institute van Yale University: een Mandarijns-Engels / Engels-Mandarijns woordenboek in één band (*Spoken Chinese* 1966). Een van de initiatiefnemers van dit project, Fred Fangyu Wang 王方宇 (Wáng Fāngyǔ, 1913-1997), heeft ook onder zijn eigen naam woordenboeken van de spreektaal gepubliceerd (Wang 2002a, 2002b).

Sinds de publicatie van Chao's grammatica zijn er buiten China verschillende naslagwerken verschenen, waaronder de toegankelijke beschrijving van Charles N. Li en Sandra A. Thompson, *Mandarin Chinese: A functional reference grammar* (1981). Verder verdient vooral Jerry Normans *Chinese* (1988) aanbeveling. Dit werk is een brede inleiding op de Chinese taalkunde, maar biedt ook veel gedetailleerde informatie over aspecten van de Mandarijnse grammatica.

Voor het Nederlandse taalgebied is met name het werk van Jozef Mullie (1886-1976) van belang. Tussen 1930 en 1933 verscheen *Het Chineesch taaleigen: Inleiding tot de gesprokene taal (Noord-Pekineesch dialect)*, een driedelige beschrijving van het dialect van Jehol (Rèhé'r 熱河兒), het tegenwoordige Chéngdé 承德. Deze grammatica, die ook in het Engels is vertaald, is nog altijd een van de belangrijkste bronnen voor het Mandarijnse spraakgebruik aan het begin van de twintigste eeuw. Mullie werkte als missionaris uit Leuven 22 jaar in Noord-China en was van 1939 tot 1956 als bijzonder hoogleraar in de Chinese Taal en Letteren verbonden aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Van zijn hand is overigens ook een uitstekende grammatica van het Klassiek Chinees verschenen (Mullie 1946-1947).

3 Onderschikking

3.1 De onderschikkende constructie

In Nederlandse uitdrukkingen zoals *interessante verhalen* en *traag spreken* treden de woorden *interessante* en *traag* op als bepalingen. Een BEPALING is een nadere omschrijving van een anderszins al bekend gegeven. Dat gegeven wordt hier uitgedrukt door *verhalen* en door *spreken*, en deze twee woorden treden op als de KERN, ook het BEPAALDE genoemd (tabel 3.1). De constructie als geheel heet ONDERSCHIKKING. Kort gezegd: onderschikking is een constructie waarbij een bepaling ondergeschikt is aan een kern.

Tabel 3.1 Onderschikking

Bepaling	Kern = bepaalde
<i>interessante</i>	<i>verhalen</i>
<i>traag</i>	<i>spreken</i>

Er is sprake van een “nadere omschrijving” omdat *interessante verhalen* niet zomaar zaken aanduidt die verhalen zijn en die tegelijkertijd interessant zijn, maar zaken die als verhalen interessant zijn (§ 6.2). Op dezelfde manier verwijst *traag spreken* niet zomaar naar een handeling van spreken die samenvalt met een geval van traagheid, maar naar een situatie waarin iemand in zijn spreken traag is.

In het Mandarijn worden bepalingen vaak gevormd met behulp van het onderschikkingspartikel *de*:

yǒu yìsì de gùshi ‘interessante verhalen’
hǎo de péngyou ‘goede vrienden’
mànmàn de jiǎng ‘traag spreken’
tāmen bù dǒng de shìqìng ‘dingen die zij niet begrijpen’

Het is ook mogelijk bepalingen te vormen zonder het partikel *de*:

Zhōngguó mòshuǐ ‘Chinese inkt’
hǎo péngyou ‘goede vrienden’
kuài lái ‘kom snel’
dì yí cì guójì huìyì ‘de eerste internationale conferentie’

Het verschil tussen bepalingen met en zonder het partikel *de* komt in dit hoofdstuk nog uitgebreider aan de orde. Een opmerkelijke overeenkomst tussen alle soorten onderschikking in het Mandarijn is dat de bepaling steeds voorafgaat aan datgene wat bepaald wordt, dat wil zeggen aan de kern. Vergelijk de situatie in het Nederlands, waar bepalingen zowel voor als na de kern kunnen komen:

wanhoopsdaad; daad van wanhoop
met gekromde tenen lopen; lopen met gekromde tenen
de Rotterdamse burgemeester; de burgemeester van Rotterdam

Dit verschil tussen het Mandarijn en het Nederlands wordt in § 3.4 verder toegelicht.

Het belang van de onderschikkende constructie met het partikel *de* voor de beschrijving van het Mandarijn is dat daarmee een grammaticale basis kan worden gegeven aan een onderscheid tussen woordsoorten; zie hiervoor § 3.8.

3.2 Het partikel *de*

Het Mandarijnse onderschikkingspartikel *de* is een van de meest frequente uitdrukkingen in deze taal. Ter illustratie: in een gesproken corpus van 5042 zinnen werd het gebruik van *de* 3030 maal geregistreerd. *De* wordt gebruikt in verschillende functies, die in alle gevallen terug te voeren zijn op de onderschikkende betekenis van het partikel. Vergelijk de volgende twee uitdrukkingen:

3.1 *bàba de māma*
 vader OND moeder
 ‘de moeder van vader’

3.2 *bàba māma*
 vader moeder
 ‘vader en moeder’

In voorbeeld 3.1 wordt maar één persoon aangeduid, die de moeder is van een vader. Toch wordt hier indirect naar een tweede persoon verwezen, namelijk een vader. Deze laatste verwijzing is indirect omdat de vader niet bedoeld is, maar wel genoemd wordt als nadere omschrijving van de bedoelde moeder. Met andere woorden, de persoon die met *bàba de māma* wordt aangeduid, wordt primair als *māma* ‘moeder’ gekenschetst, en alleen in die hoedanigheid als iets dat te maken heeft met een *bàba* ‘vader’. Dit soort indirect verwijzen is in § 3.1 als onderschikking gedefinieerd en is eigen aan de betekenis van *de*. De glosse die hiervoor in de voorbeelden wordt gebruikt is OND.

In voorbeeld 3.2 verwijzen dezelfde twee betekenissen ‘vader’ en ‘moeder’ naar twee personen: *bàba māma* ‘vader en moeder’. Deze constructie heet NEVENSCHIKKING, een constructie waarin twee of meer elementen een evenredige rol spelen. In

dit geval verwijzen de nevenschikte uitdrukkingen op dezelfde directe manier naar respectievelijk een vader en een moeder. Het volgende voorbeeld illustreert de nevenschikking van drie elementen:

- 3.3 bàba, māma, jiějie
 vader moeder oudere.zus
 ‘vader, moeder en oudere zus’

Elk van de drie genoemde personen wordt op dezelfde directe manier aangeduid. Vergelijk hiermee de onderschikking in het volgende voorbeeld, waarin maar één persoon direct wordt aangeduid:

- 3.4 bàba de māma de jiějie
 vader OND moeder OND oudere.zus
 ‘de oudere zus van de moeder van vader’

Dit voorbeeld verwijst op een indirecte manier naar nog twee personen, een vader en een moeder, maar daarbij verschilt de mate van indirectheid. De moeder wordt namelijk op dezelfde manier door de vader gekarakteriseerd als de zus door de moeder. Daardoor wordt de direct aangeduide zus indirect gekarakteriseerd door de moeder, en nog indirecter door de vader.

3.3 Onderschikking met en zonder *de*

Zoals in § 3.1 al werd aangegeven, kunnen bepalingen ook zonder *de* worden gevormd. Voorbeeld 3.2 *bàba māma* kan dan ook als tweede betekenis hebben: ‘vaders moeder’. Vergelijk in dit verband ook de volgende voorbeelden.

- 3.5 Zhōngguo mòshuǐ
 EIGChina inkt
 ‘Chinese inkt’
- 3.6 Zhōngguo de mòshuǐ
 EIGChina OND inkt
 ‘inkt uit China’

Als voorbeeld 3.5 op een nevenschikkende manier was gebruikt, zoals in 3.2, dan zou *Zhōngguo mòshuǐ* betekenen: ‘China en inkt’. Dit is een mogelijke lezing, maar voor de uitdrukking in 3.5 ligt in de meeste contexten de onderschikkende lezing meer voor de hand: *Zhōngguo mòshuǐ* ‘Chinese inkt’.

Wat is nu het verschil tussen *Zhōngguo mòshuǐ* ‘Chinese inkt’ en *Zhōngguo de mòshuǐ* ‘inkt uit China’? Hoewel beide uitdrukkingen direct naar inkt verwijzen en indirect naar China, is de aard van de indirectheid anders. Met *Zhōngguo mòshuǐ* ‘Chinese inkt’ wordt van de inkt gezegd dat de Chineesheid, dat wil zeggen de eigenschap aangeduid door *Zhōngguo* ‘China’, onlosmakelijk is. In *Zhōngguo de mòshuǐ*

‘inkt uit China’ is de inkt ook Chinees, maar deze eigenschap wordt eerder als terloops dan als onlosmakelijk voorgesteld. Het gaat met andere woorden in 3.5 *Zhōngguo mòshuǐ* ‘Chinese inkt’ over inkt waarvan de Chineesheid een vaste, nauw verbonden eigenschap is. Dit type van onderschikking wordt NAUWE AANSLUITING genoemd, ter onderscheiding van LOSSE AANSLUITING zoals in 3.6 *Zhōngguo de mòshuǐ* ‘inkt uit China’. In dit laatste geval is sprake van inkt die op een meer vrijblijvende manier met China verband houdt.

In het Nederlands wordt nauwe aansluiting vaak geconstrueerd door de uitdrukkingen naast elkaar te plaatsen, met het woordaccent op het eerste element: *koffiemelk* betekent ‘het soort melk dat typisch bij koffie hoort’. De overeenkomstige betekenis met losse aansluiting kan in het Nederlands met voorzetsels worden geconstrueerd: *melk voor de koffie*. Hiermee kan dus ook gewone melk worden aangeduid die toevallig voor de koffie wordt gebruikt.

Een ander voorbeeld:

- 3.7 Fǎguo péngyou
EIGFrankrijk vriend
‘een Franse vriend’
- 3.8 Fǎguo de péngyou
EIGFrankrijk OND vriend
‘een vriend uit Frankrijk’

In 3.7 gaat het over een vriend die Frans is in hart en nieren. Daarentegen duidt 3.8 een vriend aan die op een meer vrijblijvende manier iets met Frankrijk te maken heeft. Het kan bijvoorbeeld gaan om (a) een bondgenoot van Frankrijk of (b) een vriend die in Frankrijk woont. De twee vertalingen zijn dan anders: (a) ‘vriend van Frankrijk’ en (b) ‘een vriend uit Frankrijk’. Toch gaat het om precies dezelfde betekenis in het Mandarijn, omdat de uitdrukking *Fǎguo de péngyou* niet meer en niet minder doet dan de Fransheid van de vriend als iets terloops voorstellen.

Het betekenisverschil tussen onderschikkingen met en zonder *de* komt treffend overeen met het vormverschil. Zonder tussenkommende *de* staan er twee uitdrukkingen pal naast elkaar, en zijn hun betekenissen ook meer versmolten: *Fǎguo péngyou* ‘een Franse vriend’. Met *de* ertussen staan de twee uitdrukkingen meer van elkaar verwijderd en zijn hun betekenissen ook op een lossere manier verbonden: *Fǎguo de péngyou* ‘vriend van Frankrijk, vriend uit Frankrijk’.

Dergelijke beeldende overeenkomsten tussen vorm en betekenis worden ICONISCH genoemd; zie voor andere voorbeelden § 8.1.1 en de zinnen 5.33-5.35.

3.4 Bepaling en kern

Hierboven (§ 3.1) is kort besproken dat het Mandarijn een strikte volgorde van bepaling en kern handhaaft: eerst bepaling, dan kern. Die vaste volgorde geldt vrijwel una-

niem voor alle Chinese talen en dialecten, inclusief het Klassiek Chinees. In het Nederlands kan een bepaling voor de kern staan, zoals in *Chinese inkt*, maar ook achter de kern, zoals in *inkt uit China*.

De ACHTERPLAATSING van bepalingen is in het Mandarijn niet onmogelijk, maar daarbij is meestal een speciaal prosodisch patroon vereist. Wanneer een spreker na het uitspreken van een zin nog iets wil toevoegen zonder de hele zin te herhalen, wordt het toegevoegde gedeelte in zijn geheel lager geïntoneerd. Zulke patronen komen voor verschillende talen, inclusief het Nederlands:

Ik heb je zus nog gezien, gisteren.

Daar haal je Frankrijk niet mee, met zo'n fiets.

Ze heeft het eindelijk gevonden, het boek dat ze kwijt was.

Heb ik nooit wat in gezien, roeien.

Ook het Mandarijn kent een dergelijke breuk in de intonatie, in de volgende voorbeelden als komma genoteerd. Zoals in figuur 2.16 is aangegeven, kan de daling in de toonhoogte gepaard gaan met een lager volume en een versnelling van het tempo:

Yóu hěn duō gùshi, yǒu yìsì de. 'Er waren veel verhalen, hele leuke.'

Zhè shì mòshuǐ, Zhōngguó de. 'Dit is inkt, Chinese.'

Méi qián le ba, tāmen? 'Zeker geen geld meer, die lui?'

Wǒ shuō bú tài yuǎn, lí chēzhàn. 'Volgens mij niet al te ver, althans vanaf het station.'

Zoals deze voorbeelden laten zien, is dit prosodische patroon niet alleen voor achtergeplaatste bepalingen beschikbaar, maar in principe voor elk achter te plaatsen element. In het volgende voorbeeld is *xiànzài yǐjīng* 'nu al' op dezelfde manier achtergeplaatst:

3.9 Dàn zhèi bā zhǒng de fāngyán yǔxì dehuà àn tāmen de
maar dit acht soort OND streektaal taalgroep als volgens 3.GRP OND

d-- shuō lái dōu shì bā zhǒng de bùtóng de yǔyán le,
WFLzeggen komen alle zijn acht soort OND verschillend OND taal PF

xiànzài yǐjīng.

nu al

'Maar die acht streektaalgroepen zijn volgens wat z-- zij zeggen zelfs acht verschillende talen geworden, nu al.'

In een aandachtig geformuleerde zin zouden *xiànzài* 'nu' en *yǐjīng* 'al' net als het bijwoord *dōu* 'alle' voor het werkwoord *shì* 'zijn' worden geplaatst, net zoals in het Nederlands: ...*àn tāmen shuō lái xiànzài dōu yǐjīng shì bā zhǒng de bùtóng de yǔyán le* '...volgens wat zij zeggen zijn die nu zelfs al acht verschillende talen geworden.'

Zie over achterplaatsing ook §§ 5.2.1, 5.4. Uitdrukkingen zoals *kǒuhóng* 'lippenstift' en *dànbái* 'eiwit' (ook chemisch), letterlijk 'mond-rood' en 'ei-wit', zijn geen voorbeelden van achterplaatsing. *Hóng* 'rood' en *bái* 'wit' zijn hier geen bepaling maar kern, dus letterlijk 'rood voor de

mond' en 'wit van eieren' (Chao 1968: 275, 410-411). Vergelijk ook *dànqīng* 'het wit van een ei', waarin het suffix *-r* het naamwoordelijke karakter versterkt.

Bij een vertaling uit het Nederlands is het de kunst om bepaling en kern goed in het Mandarijn weer te geven. Wanneer bepaling en kern naar verschillende zaken verwijzen, zoals *Zhōngguo* 'China' en *mòshuǐ* 'inkt' in 3.5 en 3.6, kan voor het identificeren van de kern de volgende formule worden gebruikt:

- 3.10 De kern is dat deel van de uitdrukking dat afzonderlijk naar dezelfde zaak verwijst als waarnaar de uitdrukking als geheel verwijst.

Ter illustratie kan opnieuw voorbeeld 3.6 dienen, maar dan andersom gedacht, van het Nederlands naar het Mandarijn. Gegeven de uitdrukkingen *Zhōngguo* 'China' en *mòshuǐ* 'inkt' is nu de vraag: hoe zegt men 'inkt uit China' in het Mandarijn? Eerst moet bepaald worden wat de kern is, door na te gaan of de uitdrukking als geheel op een soort inkt slaat of op een soort China. Hier verwijst 'inkt uit China' als geheel naar een soort inkt. Daarom treedt *mòshuǐ* 'inkt' op als kern, die in het Mandarijn achteraan moet staan. Kortom, voor 'inkt uit China' zegt men in het Mandarijn *Zhōngguo de mòshuǐ*. De omgekeerde volgorde, *mòshuǐ de Zhōngguo*, zou een ongebruikelijke betekenis opleveren: 'het China van de inkt'.

Praktisch gesproken komt de definitie in 3.10 dus altijd neer op een eenvoudige vraag van de vorm "is het een soort X of is het een soort Y?". Een vriend uit Frankrijk is een soort vriend, niet een soort Frankrijk, dus in het Mandarijn komt *péngyou* 'vriend' in de uitdrukking 3.8 *Fǎguo de péngyou* 'een vriend uit Frankrijk' achteraan.

Meer complexe uitdrukkingen werken volgens hetzelfde principe. Zo gaat het bij *tāmen bù dǒng de shìqīng* 'dingen die zij niet begrijpen' voor de uitdrukking als geheel over 'dingen', waardoor *shìqīng* 'zaak, ding' in het Mandarijn als laatste element verschijnt.

Plaatsuitdrukkingen kunnen in dit verband iets lastiger zijn, omdat aanduidingen zoals 'achter de bergen' en 'naast de stoel' in het Mandarijn worden aangeduid als 'de achterkant van de bergen' en 'de zijkant van de stoel':

- 3.11 shān hòutou
berg achterkant
'achter de bergen'
- 3.12 yǐzi pángbiān
stoel zijkant
'naast de stoel'

In de Mandarijnse uitdrukkingen fungeren *hòutou* 'achterkant' en *pángbiān* 'zijkant' als kern, en deze termen staan volgens het principe van 3.10 achteraan. Andersom kunnen *shān* 'berg' en *yǐzi* 'stoel' ook optreden als kern van vergelijkbare uitdrukkingen:

- 3.13 hòutou de shān
 achterkant OND berg
 ‘de bergen aan de achterkant’
- 3.14 pángbiār de yǐzi
 zijkant OND stoel
 ‘de stoelen aan de zijkant’

Het onderschikkingspartikel *de* is hierbij ingevoegd. Er is immers geen sprake van nauwe aansluiting (‘achterbergen’, ‘zijkantstoelen’), maar van zaken met terloopse eigenschappen: ‘de bergen aan de achterkant’, ‘de stoelen aan de zijkant’.

3.5 Soorten bepalingen

Voorbeelden zoals 3.7 *Fǎguo péngyou* ‘een Franse vriend’ en 3.8 *Fǎguo de péngyou* ‘een vriend uit Frankrijk’ hebben met elkaar gemeen dat de bepaling en de kern naar afzonderlijke zaken verwijzen: Frankrijk en een vriend. In onderschikkende constructies kunnen bepaling en kern ook naar dezelfde zaak verwijzen, zoals in de volgende voorbeelden.

- 3.15 bái miànbāo
 wit brood
 ‘witbrood’
- 3.16 bái de miànbāo
 wit OND brood
 ‘wit brood’

De zaak waarnaar *bái* ‘wit’ verwijst is in beide voorbeelden het brood, dat wil zeggen dezelfde zaak als waarnaar *miànbāo* ‘brood’ verwijst.

De analyse maakt dus een onderscheid tussen enerzijds de REFERENT buiten de taal (hier: het tastbare brood) en anderzijds de talige BETEKENIS die naar een referent verwijst (de mentale notie ‘brood’). Betekenissen worden tussen enkele aanhalingstekens getranscribeerd. In beide voorbeelden verwijzen de twee betekenissen ‘wit’ en ‘brood’ naar dezelfde referent.

De referentiële verschillen tussen bepalingen worden in § 3.8 gebruikt om een taalspecifieke definitie te geven van werkwoorden en zelfstandige naamwoorden.

Toch is de taakverdeling tussen bepaling en kern in deze voorbeelden dezelfde als in de voorbeelden 3.7 *Fǎguo péngyou* ‘een Franse vriend’ en 3.8 *Fǎguo de péngyou* ‘een vriend uit Frankrijk’. Het brood wordt namelijk primair als ‘brood’ aangeduid, en pas in die hoedanigheid als ‘wit’. Ook de verschillen tussen 3.15 *bái miànbāo* ‘witbrood’ en 3.16 *bái de miànbāo* ‘wit brood’ zijn die van nauwe en losse aansluiting. In de betekenis van *bái miànbāo* ‘witbrood’ zit de witheid (letterlijk en figuurlijk) ingebakken. Zulke onlosmakelijkheid is voor *bái de miànbāo* ‘wit brood’ niet aan de orde, want